

FRA PØBELOPLØB TIL MASSEPOLITIK

Demokratiet og kampen om det offentlige byrum fra enevælde til besættelsestid

Af Charlie Krautwald

I mellemkrigstiden blev kampen om den offentlige meningsdannelse iscenesat af politiske ungdomsbevægelser som en propagandakrig om massernes tilslutning. Den udspillede sig på byernes gader og pladser, der blev en vigtig arena i den politiske kultur. Siden enevælden har befolkningens krav på gaderne imidlertid spillet en stor rolle i udviklingen af demokratiet i Danmark. I denne artikel undersøger jeg de lange linjer i gadepolitikens funktion fra pøbelopløb til en integreret del af den moderne massepolitik.

Året efter nazisternes magtovertagelse i Tyskland i 1933 skrev propagandaministeren Joseph Goebbels i en ofte citeret passage om gadepolitikens rolle: "Gaden er nu engang kendetegnet ved moderne politik. Den, der kan erobre gaderne, kan også erobre masserne. Og den, der erobrer masserne, erobrer dermed staten."¹ Citatet rummer to pointer, som Goebbels lagde til grund for nazisternes jordskredssejre ved de tyske rigsdagsvalg i 1932: at den moderne politiske magt var betinget af massernes vilje, og at mobiliseringen af masserne var betinget af kontrollen med det offentlige rum på gaderne. Det var selvfølgelig ikke hele sandheden bag nazisternes vej til magten. Propagandaministeren satte alligevel fingeren på noget centralt ved den politiske kultur i mellemkrigstidens Europa (1918-1939). For en kort stund herskede det parlamentariske demokrati og den almindelige valgret nemlig som et uomgængeligt politisk paradigme i Europa, inden diktaturets tussmørke igen sænkede sig over kontinentet i løbet af 1930'erne. Enhver am-

bition om at erobre regeringsmagten i et de mange nye demokratier, der opstod i kølvandet på Første Verdenskrig, måtte basere sig på den brede befolkningens opbakning.² Det var en erkendelse, der efterhånden nåede ud til alle dele af det politiske spektrum. Også her i Danmark. Efter folketingsvalget i 1929, der havde bragt Socialdemokratiet med Thorvald Stauning i spidsen til magten på bekostning af konservativ indflydelse, konstaterede den 36-årige konservative folketingsmand og parlamentarismekritiker Ole Bjørn Kraft lakonisk: "Har man accepteret den lige og almindelige Valgret maa man ogsaa tage Konsekvenserne. Magten i Staten er lagt i den brede Masses Haand (...) Den, der ikke er i Stand til at komme i Forbindelse med og vække den brede Masses Interesse, Tilslutning og Begejstring, vil se Følgerne i stadig dalende politisk Indflydelse."³ Det var den logiske konsekvens af det demokratiske gennembrud i Danmark i 1915, hvor indførelsen af en revideret grundlov med almindelig valgret havde betydet mere end en fordobling af vælgerkorpset. Og skulle man have *masserne* i tale, måtte man opsøge dem dér, hvor en stigende del af befolkningen som konsekvens af urbaniseringen bevægede sig omkring: ude på gaderne i de store byer.

Konflikt og konsensus i udviklingen af demokratiet

Ligesom i de øvrige skandinaviske lande har der i dansk historieskrivning været en tradition blandt historikere for at skrive den moderne politiske udvikling ind i en stor fremskridtsfortælling. Den bygger på idéen om en særligt fredelig politisk kultur i Danmark og det øvrige Norden, hvor en konsensusorienteret politik har været drivende for udviklingen af demokratiet.⁴ Det politiske systems modstandskraft og evne til at skabe krisepolitik hen over midten, var da også som blandt andre historikerne Bo Lidegaard og Mary Hilson har påpeget, væsentligt for Danmarks heldige vej gennem 1930'ernes økonomiske krise og politiske turbulens.⁵ Flere forskere med nordmændene Bo Stråht og Øystein Sørensen i spidsen har ligefrem talt om en særlig nordisk *sonderweg*, hvor en egalitær politisk tradition med dybe historiske rødder i førmoderne tid har banet vejen for den demokratiske velfærdsstat, vi kender i dag. Her er socialdemokratismens forening med den liberale bondetradition netop i 1930'ernes store kriseforlig som det danske Kanslergadeforlig i 1933 blevet tillagt en afgørende betydning for etableringen af det nordiske velfærds-kompromis.⁶ Det store fokus i fremskridtsfortællingen på udviklingens heldige udfald har samtidigt betydet, at konflikterne: de sociale kampe, de ideologiske modsætninger, strejkerne, optøjerne, systemkritikken og de folkelige modbevægelser i nogen grad er blevet underspillet og tillagt en mindre afgørende betydning for udviklingen i demokratiet. Som historikerne Sissel

Bjerrum Fossat, Rasmus Glenthøj og Lone Kølle Martinsen har beskrevet i antologien *Konfliktzonen Danmark*, der samler en række bidrag med rod netop i et konfliktperspektiv på historieskrivningen, har konflikten imidlertid spillet en væsentlig rolle. Blandt andet gennem udenomsparlamentarisme.⁷ Dermed bliver studiet af en af de arenaer, hvor udenomsparlamentarisk politik tydeligst har udfoldet sig – det offentlige byrum – og dets betydning for befolkningens muligheder for at gøre deres politiske krav gældende, vigtigt i studiet af den politiske kultur. Der findes nemlig en lang, folkelig tradition i Danmark for at samles på gaderne, en tradition, der med Grundloven i 1849 blev en kodificeret rettighed i form af forsamlingsfriheden. Dermed blev den en lovlig, men langt fra universelt accepteret del af den politiske kultur i Danmark, og over de følgende hundrede år foregik en indædt forhandling mellem befolkningen og myndighederne om rammerne for demokratiets udfoldelsesmuligheder i det offentlige rum.

Gadepolitik

Ved at analysere de lange linjer i denne forhandling undersøger jeg over de følgende sider den rolle, som kampen om det offentlige byrum på gaderne spillede i udviklingen af demokratiet i Danmark fra enevældens spontane pøbelopløb, over 1880'ernes grundlovsdemonstrationer og deres rolle i forfatningskampen, til 1930'ernes ungdomspolitiske propagandakapløb om mobiliseringen af vælgerne. I artiklen diskuterer jeg gadepolitikens historiske rolle som et demokratisk korrektiv til det etablerede politiske system og viser, hvordan demokratiet siden midten af 1800-tallet har været til forhandling. Artiklen præsenterer en slags syntese over de væsentligste bidrag til den danske forskning de seneste 40 år af opløb under enevælden⁸ og udviklingen af en demokratisk offentlighed på gaderne med 1800-tallets demonstrationer.⁹ Resultaterne herfra jævnføres med min egen forskning i den moderne ordenshåndhævelse og særligt i gadepolitikens rolle i første halvdel af 1900-tallet i en analyse på tværs af perioderne.¹⁰ Det gør jeg ud fra spørgsmålet: *Hvilken rolle spillede gadepolitik og kampen om det offentlige byrum for udviklingen af det danske demokrati i perioden fra enevælden til besættelsestiden?*

Gennem en række eksempler hentet fra den tidligere forskning og mine egne undersøgelser i mit ph.d.-projekt *Kampen on gaderne*,¹¹ analyserer jeg i artiklen de forskellige faser i udviklingen af gadepolitikken. Eksemplerne er valgt ud fra deres typiske karakter eller skelsættende betydning for at illustrere gadepolitikens rolle i demokratiet. Det er ikke min ambition at præsentere et fuldstændigt studie over omfanget af gadepolitikken i dansk historie, men snarere at trække de lange linjer i udviklingen op. Artiklen afspejler således

en proces og en konceptualisering, der udvikler gadepolitik ikke blot som forskningsfelt, men også som analytisk greb i studiet af udenomsparlamentarisk politisk kultur. Formålet er dermed at syntetisere ældre casestudier og nyere forskning i en samlet analyse, og skrive den første fremstilling af udviklingen i gadernes rolle i moderne dansk politik. Det er artiklens påstand, at kampen om det offentlige byrum har spillet en større rolle, end hvad den brede historieskrivning hidtil har peget på. Snarere en anomali eller bump på den lige vejen frem mod efterkrigstidens konsensusorienterede velfærdsdemokrati, var den en del af forudsætningen.

Det gennemgående analytiske greb, som min undersøgelse bringer til bordet og anvender på tværs af tidligere forskning, er forståelsen af opløb, demonstrationer og andre kollektive manifestationer på gaderne som *gadepolitik*. Der er et begreb, der er stort set ukendt i en dansk og skandinavisk forskningssammenhæng og meget svagt udviklet internationalt.¹² Begrebet rummer dog en analytisk klarhed, som jeg mener gør det meget anvendeligt. Gadepolitik er en form for udenomsparlamentarisme, men som udspiller sig i det offentlige rum og som i modsætning til eksempelvis strejker eller NGO'ers påvirkning af lovgivning knytter sig specifikt til gadens arena. Jeg definerer gadepolitik som brugen af gader, pladser og andre offentlige steder i byerne til at fremføre kollektive politiske krav samt den forhandling mellem befolkning, politiske bevægelser og myndigheder om retten til gaderne, som dette indebærer.¹³ Forhandlingen kan foregå fredeligt, men oftest rummer gadepolitikken et element af konflikt. Den knytter sig nemlig til det grundlæggende spørgsmål om, *hvem* der har lov til at gøre *hvad* og *hvor* i byen, og udmøntes ofte i et krav på en bestemt plads eller del af byen i et modsætningsforhold til myndigheder og andre aktører.¹⁴ På et mere højtravende plan er dette også en del af forhandlingen i samfundet af rammerne for den politiske kultur – altså spillereglerne for det politiske livs former og hvad der gælder som politik.¹⁵ Derfor er gadepolitikken efter min mening et godt sted at undersøge konfliktens rolle i udviklingen af demokratiet.

En folkelig opløbskultur

En af de tidligste former, som befolkningen har brugt til at give sine meninger til kende i det offentlige byrum, er *opløbet*. Et opløb er basalt set betegnelsen for en folkemængde, der er forsamlet under åben himmel for at være tilskuere til eller deltagere i en begivenhed.¹⁶ I en mere moderne, grundlovmæssig forstand defineres opløbet imidlertid som en “samlet menneskemængde uden lovligt formål”, som ordensmagten med politiloven i hånden skal skride ind over for, hvis den er til fare for den offentlige sikkerhed. Det er altså en kol-

ektiv ordensforstyrrelse, der tager plads i det offentlige rum og udgør en potentiel trussel mod samfundsordenen.¹⁷ Og det er også i denne betydning, at opløbet historisk set er blevet opfattet af myndighederne. Som historikerne John T. Lauridsen, Henrik Stevnsborg og Bent Blüdnikow tilbage i 1980'erne beskrev i en række studier af tidligt moderne optøjer, var opløb nemlig langt fra så ualmindelige under Enevælden (1660-1849), som man måske skulle tro. Skriftlige kilder helt tilbage fra midten af 1600-tallet vidner om eksistensen af en folkelig kultur for opløb eller "pøbeloptøjer", som de også er blevet kaldt.¹⁸ I tiden før indførelsen af ytrings- og forsamlingsfrihed med Grundloven i 1849, havde befolkningen ingen lovlig måde at udtrykke sine meninger på offentligt. Hvis man som borger ønskede at få den enevældige monark i tale, kunne man klage sin nød gennem et bønsskrift eller søge om audiens. Egentlige politiske krav kunne derimod ikke rejses over for magthaverne og da slet ikke ved at gå på gaden i demonstration. Derfor måtte den jævne befolknings kollektive retfærdighedsfølelse stilles på andre, mere spontane måder.¹⁹

Ligesom fæstebøndernes foretrukne protestform, arbejds- eller hoverinægtelsen, handlede 1700- og 1800-tallets opløb ofte om social uretfærdighed,

Hestegarden spreder et opløb under Jødefejden i 1819. Tegning af Peter Klæstrup, 1877 (Det Kgl. Bibliotek).

stigende fødevarerpriser eller varemangel.²⁰ I andre tilfælde kunne mere banale konflikter mellem samfundsgrupper være årsagen til opløb. Et eksempel, som Ulrik Langan har beskrevet, fandt sted i 1781. Her udviklede et skænderi mellem nogle københavnske borgere og den italienske tryllekunstner Joseph Pinetti over et spil billard sig til omfattende uroligheder i København mellem borgere og vægttere. Nogle år senere i 1793 var et simpelt skænderi mellem en officer og en student om, hvem der skulle træde til side for den anden på fortovet foran hovedpostkontoret i Købmagergade, årsag til omfattende gadekampe mellem soldater, studenter og vægttere på de københavnske gader.²¹ For en nutidig læser fremstår dette nok temmeligt barokt, men for datidens befolkning var traditionelle æresbegreber og standssamfundets sociale orden en kilde til konflikt. I den mere alvorlige ende af opløb i enevoldsiden var den såkaldte Jødefejde i september 1819. Opspærede frustrationer blandt den københavnske befolkning tilsyneladende over helt andre sociale forhold fik her afløb i antisemitiske opløb og hærværk inspireret af de samtidige "Hep-hep-uroligheder" i Hamburg. Den jødiske befolkning blev dermed mål for en afmagt, der i en demokratisk kontekst formentlig ville være blevet dirigeret i retning af magthaverne gennem demonstrationer, men som fordi der endnu ikke fandtes en politisk offentlighed blev rettet mod en befolkningsgruppe, som blev gjort til syndebuk.²²

I det enevældige samfund stod opløbets spontane, ureglerlige folkemasse i skærende kontrast til dens modsætning: paraden. Offentlige militærparader eller ceremonielle optog var de eneste tilladte offentlige demonstrationer og fungerede i sådanne autoritære regimer som magtelitens redskab til at opretholde den hierarkiske samfundsorden og skabe dominans gennem det, sociologen James C. Scott kalder for *public transcripts* (dansk: offentlige repræsentationer). Paraden er en levendegørelse af kontrol gennem disciplineringen af menneskekroppe i bevægelse: march, optog og stringent orden, og derigennem viser man ifølge Scott sine undersåtter, at man besidder samfundsmagten. Omvendt bliver den udisciplinerede menneskemængde en direkte trussel mod denne dominans, netop fordi den repræsenterer modsætningen til paradens disciplinering af befolkningen. Når denne modmagt viser sig på gaderne i form af et opløb, provokerer det magtelitens frygt for de ukontrollerbare masser og deres samfundsomstyrtende potentiale.²³ Det er årsagen til, at autoritære regimer afholder militærparader, men ikke tillader demonstrationer og ofte slår hårdt ned på enhver sammenstimlen.

Netop denne erkendelse fra Scott kan vi bruge til at forstå den tidligere forsknings episodestudier af enevældens folkelige opløb under ét: som et gadepolitisk fænomen. For selvom de politiske krav yderst sjældent var eksplisitte og aldrig rummede direkte samfundsomstyrtende ambitioner, udtrykte

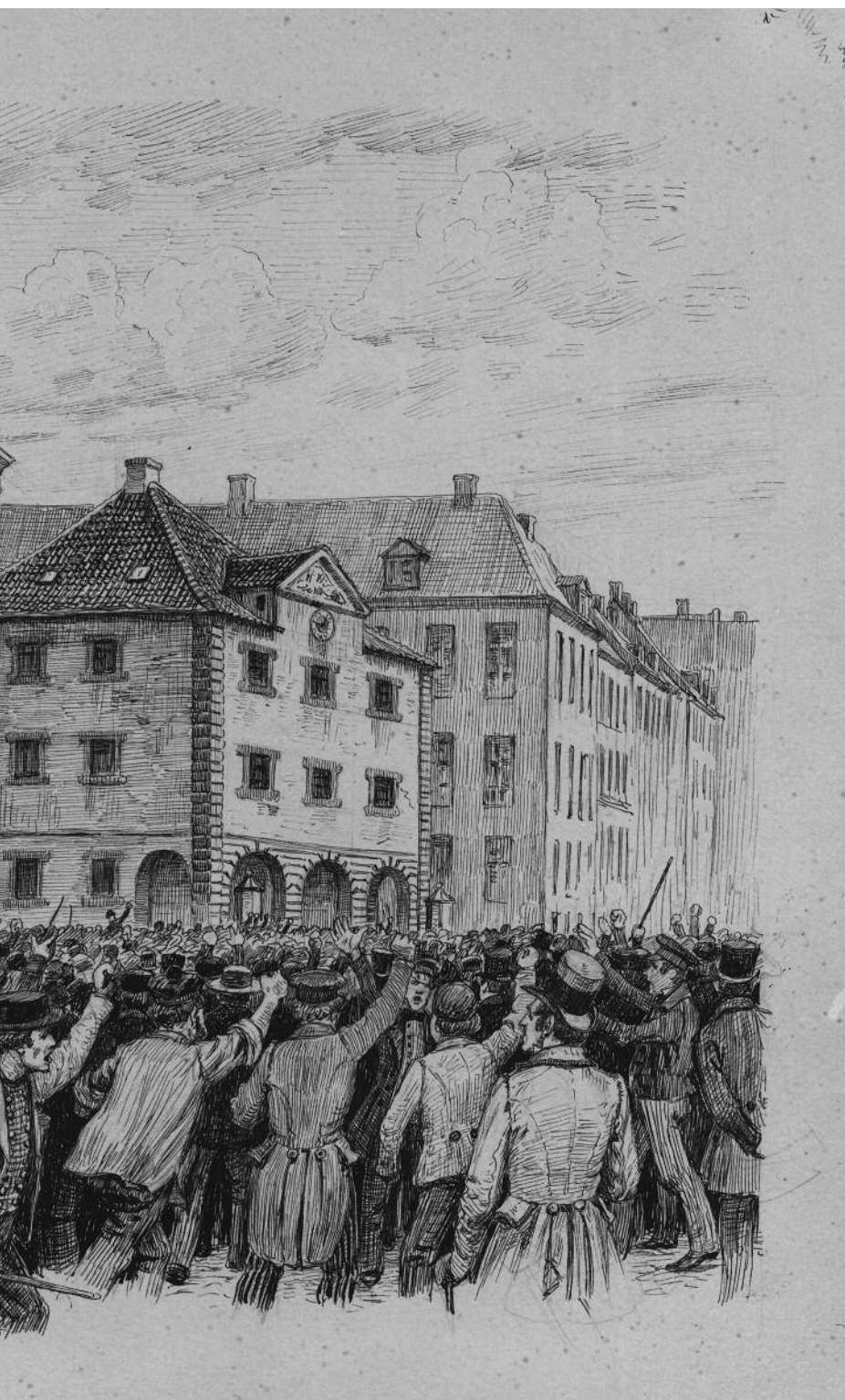
de alligevel implicit en social protest i det offentlige byrum mod bestående samfundsforhold, ligesom opløbet som handling altså i sig selv udgjorde en form for antiautoritær modmagt til enevældens orden. Samtidigt var en kerne i mange af opløbene netop en kamp om byens rum mellem befolkning og myndigheder. Dermed kan man med en vis ret sige, at opløbene var en form for gadepolitik. Den britiske historiker George Rudé argumenterede i sit klassiske hovedværk, *The Crowd in History* (1964), et indflydelsesrigt pionérværk i studiet af 1700-tallets opløb, netop for at tage opløbsbegrebet til sig som en *politisk* handling frem for at se masseprotest som irrationel pøbel.²⁴ I en periode, hvor befolkningen ikke bare kunne stifte partier eller gå i demonstration og på den måde fremme politiske krav, blev det spontane opløb over mere eller mindre hverdagsprægede konflikter en måde at (af) reagere kollektivt på eksempelvis social uretfærdighed. Det blev en folkelig opløbskultur, der med tidligere konflikter som erfaringsgrundlag, skulle fortsætte som protestform og modmagt op gennem historien.²⁵ I mellemtiden forandrede den politiske kultur sig dog radikalt i midten af 1800-tallet.

Fra opløb til optog

I takt med enevældens langsomme fald som statsform i løbet af 1830'erne og 1840'erne, blev en ny form for gadepolitik udbredt. Som historiesociologerne René Karpantschof og Flemming Mikkelsen har vist i deres forskning, begyndte befolkningen at samles i det offentlige rum i egentlige friluftsmøder og demonstrationer. Man begyndte at formulere kollektive krav til magthaverne i form af petitioner, altså andragender, og man gik i fredelige optog til kongen for at fremføre disse krav, noget der havde været uhørt bare få år forinden.²⁶ Fødslen af den moderne demonstration var et nybrud i den politiske kultur, der revolutionerede befolkningens muligheder for at manifestere sine meninger på gaderne. Og snart kom gadepolitikken til at spille en væsentlig rolle i den omkalfatring af det politiske system, som var undervejs.

I vinteren og det tidlige forår 1848 blæste en revolutionær vind over Europa og førte et folkeligt krav om demokratiske reformer med sig. I marts måned nåede nyhederne om den franske februar-revolution og opstandene i blandt andet Østrig og flere tyske stater til Skandinavien. I Stockholm førte det til omfattende optøjer, hvor stenkastende demonstranter i dagene 18.-19. marts blev mødt af soldater, de åbnede ild mod forsamlingen og dræbte 18 mennesker. Så voldsomt gik det ikke for sig i København, hvor truslen om en nationalliberal revolution den 21. marts blev manifesteret i en stor demonstration. 15.000 københavnske borgere gik gennem byen til Amalienborg Slot og krævede en fri forfatning som løsningen på stigende politiske spæn-

Demonstrationen på vej mod Amalienborg for at kræve en fri forfatning den 22. marts 1848, her uden for Hotel d'Angleterre (Det Kgl. Bibliotek).

dinge i samfundet. Stærkt presset ved udsigten til demonstrationen var den enevældige monark Frederik den 7. dog allerede nået frem til samme konklusion og havde givet forfatningsindrømmelser til den liberale opposition. Det førte til en længere proces, der året efter kulminerede med vedtagelsen af den første frie forfatning.²⁷

Med Junigrundloven blev den formelle forsamlings- og ytringsfrihed indført i Danmark – meget passende fremtvunget netop gennem en demonstration og et stigende krav fra liberale kræfter i befolkningen om at måtte udtrykke sine meninger offentligt. Pludseligt kunne befolkningen lovligt samles og udtrykke sine politiske synspunkter gennem demonstrationer. Det betød imidlertid ikke, at retten til at demonstrere fra den ene dag til den anden var sikret for alle grupper i samfundet, eller at opløbet som protestform forsvandt.

Med den nye grundlov blev rammerne for befolkningens politiske udfoldelser i det offentlige rum og grænsen mellem lovlige demonstrationer og opløb skrevet ind i forfatningen. Paragraf 93 (den nuværende paragraf 79) slog på den ene side fast, at borgerne “have ret til at samles ubevæbnede”²⁸, men gav i næste åndedrag ordensmagten et vidtgående mandat til at gribe ind i gadepolitikken og forbyde de forsamlinger under åben himmel, som de anså for at være en trussel mod den offentlige sikkerhed. Den næste paragraf gav desuden ordensmagten mulighed for at opløse forsamlinger med magt.²⁹ Politiet havde med andre ord definitionsretten til at afgøre, hvornår en demonstration var lovlig og hvornår den var et opløb, der per definition var ulovlig. Det lå i tråd med idéen om retsstatens voldsmonopol, men skabte også en helt ny forhandlingssituation mellem magthavere og eksempelvis politiske bevægelser. En hård forhandling, der havde en indbygget mekanisme for konflikt. Fordi statsmagten havde monopoliet på den legitime magtudøvelse og den formelle konfliktregulering, opstod der det, som kulturteoretikeren Henrik Kaare Nielsen har betegnet som en skævhed i magtforholdet mellem det institutionelle politiske system på den ene side og meningsdannelsen i samfundet på den anden. Når en befolknings krav ikke anerkendes i den formelle politiske proces i parlament og regering, bliver marginaliserede interesser ifølge Nielsen nemlig nødt til at vende sig mod udenomsparlamentarisme for at blive hørt.³⁰ Dermed rummer ellers fredelige politiske demonstrationer et potentiale for konfrontation mellem myndigheder og en befolkning, der til stadighed afprøver grænserne for forsamlingsfriheden og systemets tolerance. Denne måde at betragte den dynamiske relation mellem gadepolitikens parter som en forhandling, der knytter sig til kernen i demokratiet: befolkningens mulighed for at blive hørt og repræsenteret, kan hjælpe os til forstå gadepolitikens rolle i den politiske proces. Og den synliggør or-

densmagts rolle som en part i gadepolitikken, der bedriver det, man kan kalde for gadepolitik *oppefra*.³¹

Kampen om det offentlige rum

Under Enevælden havde ordensmagten manifesteret sig i byernes politi- og vægterkorps, der primært havde den reaktive og håndfaste funktion at banke befolkningen på plads med de lange bambusstokke, de var udstyret med. I årtierne efter Grundlovens indførelse blev enevældens politi nu erstattet af et folkestyrets politi, der skulle regulere befolkningen, ikke som tidligere med voldelig repression, men gennem en præventiv tilstedeværelse på gaderne.³² I København blev politiets praktiske arbejde derfor organiseret efter moderne principper, hentet fra Londons Metropolitan Police. Byens seks politikredse blev inddelt i et stort antal faste patruljeposter, der hver dækkede nogle få gader og karreer. De blev afpatruljeret tre-fire gange i timen af faste, lokale betjente, der arbejdede i treholdsskift.³³ Hovedparten af mandskabet var til enhver tid ude på patrulje, og gennem systemet sikrede man et konstant tilsyn med byens rum, døgnet rundt, og dermed muligheden for hurtigt at skride ind over for uro. Ordenspolitiets hovedopgave var med andre ord at overvåge det offentlige rum, der netop på dette tidspunkt var under kraftig udvikling i hovedstaden. Det skyldtes især urbaniseringen med dens voldsomme tilflytning af landbrugssamfundets overskudsbefolkning til de store byers industri-samfund i anden halvdel af 1800-tallet. I 1860 boede der godt 155.000 indbyggere i København. I 1901 var det tal tredoblet til 469.000 indbyggere.³⁴ Det skabte grundlag for udviklingen af en ny politisk strømning i Danmark, der rekrutterede blandt den voksende klasse af industriarbejdere i byerne.

På et møde den 15. oktober 1871 stiftede en række socialister med den 29-årige postskriver Louis Pio i spidsen en dansk afdeling af den Internationale Arbejderassociation og vedtog et arbejdsprogram, der krævede en udvidelse af den brede befolknings borgerlige og sociale rettigheder.³⁵ Fra starten var den socialistiske arbejderbevægelse en politisk outsider i Danmark, men vakte myndighedernes bekymring. Særligt fordi socialismens indtog på den politiske scene skete med den revolutionære opstand i Frankrig i foråret 1871 – Pariserkommunen – i frisk erindring. Så da Arbejderforeningen i forbindelse med en stor murerstrejke i begyndelsen af maj 1872 indkaldte til et friluftsmøde på Nørre Fælle i København, skred politidirektør Vilhelm Crone ind og forbød dette og alle fremtidige møder. Samtidig blev tre af arbejderlederne, heriblandt Pio, fængslet for at opdne til oprør. I en artikel i bladet *Socialisten* et par dage forinden havde Pio nemlig annonceret mødet og under overskriften “Maalet er fuldt!” erklæret, at arbejderne denne dag ville “faa at kende

kunne i øvrigt med en vis ret henvide til Pios svulstige udsagn i *Socialisten*. Reelt var der ingen foruden arbejderne selv til at påberåbe sig deres forsamlingsfrihed. Derfor blev "Slaget på Fælleden" startskuddet til en kamp for arbejderbevægelsen de følgende årtier for at få sin ret til at demonstrere, og ikke mindst selv at bestemme tid og sted, anerkendt.

At skabe sig et socialt rum

Det var helt afgørende for en politisk bevægelse som arbejderne, der på dette tidspunkt ingen formel repræsentation havde i de politiske institutioner, at kunne mødes offentligt og skabe det sociale rum, der var nødvendigt for at rekruttere og mobilisere sine tilhængere. For at skabe den nødvendige legitimitet og dermed accept af sine demonstrationer som lovlige, indledte arbejderbevægelsen derfor i kølvandet på begivenhederne i 1872 det, som bedst kan beskrives som en respektabilitetsstrategi. I første omgang havde man brug for en passende anledning til at bryde politiets forbudspolitik, og valget faldt passende på 25-årsdagen for indførelsen af Junigrundloven. Socialisterne udnyttede den nationale grundlovsfejring den 5. juni 1874 til at arrangere en demonstration gennem København til Christiansborg Slotsplads, hvor man pligtskyldigt ville hylde grundlovens fader Frederik den 7. med en kranse- nedlæggelse ved hans rytterstatue.³⁹ Et smart træk, for det kunne politiet dårligt nægte dem, og med sin allerførste lovlige demonstration etablerede socialisterne en tilstedeværelse i det offentlige rum, der fortsatte med yderligere grundlovsdemonstrationer i de kommende år.

En anden del af respektabilitetsstrategien gik ud på at iscenesætte bevægelsens demonstrationsoptog som værdige og disciplinerede. Dermed fjernede man sig mest muligt fra opløbet som manifestationsform og borgerskabets billede af arbejderbefolkningen som uordentlig pøbel og en trussel mod det bestående samfunds værdier. Det gjorde arbejderne ved at efterligne middelklassens sociale koder, når de gik på gaden. De klædte sig pænt på og organiserede deres optog, så deltagerne marcherede i lige rækker efter militært forbillede. Gennem denne offentlige iscenesættelse af værdighed, enighed, antal og styrke⁴⁰ kunne arbejderbevægelsen signalere, at man var en respektable politisk aktør. Via de årlige grundlovsdemonstrationer kom den respektable opførelse samtidigt til at fungere som en – med sociologen Erving Goffmans metafor – form for iscenesat teater, der påvirkede den sociale interaktion med myndighederne og gjorde det sværere for politiet at skride ind med forbud mod bevægelsen. Det var en ikke-konfrontativ strategi, men der var en dobbelthed til dette: bag den velordnede form lurede konstant alternativet, opløbet, som en mulighed. Derfor var den ordnede form også en

magtdemonstration, hvor arbejderbevægelsen gennem efterligningen af det gamle samfunds magtfremstilling, *paraden*, viste, at man ønskede magten.⁴¹

Forhandlingen af rammerne for gadepolitikken foregik ikke kun mellem ordensmagten og bevægelser som arbejderbevægelsen, der stod uden for de formelle politiske arenaer. I 1880'erne opstod også en konkurrence mellem forskellige politiske bevægelser om den symbolske kontrol med gaderne i København. Urbaniseringen havde skabt en klasseopdelt hovedstadsmetropol med en eksplosivt voksende arbejderklasse, der truede med at forskubbe den politiske magtbalance fra det konservative regeringsparti Højre til Socialdemokratiet, der var blevet stiftet i 1878 som arvtager til Pios arbejderforening. Højre svarede igen på denne udfordring ved at danne Højres Arbejder- og Vælgerforening i 1881, og som modtræk til socialdemokraternes grundlovsdemonstrationer begyndte man tre år senere at afholde sine egne optog. Som historikeren Jens Toftgaard har vist, udviklede det sig de følgende ti år til et propagandakapløb, der gennem konkurrerende grundlovsdemonstrationer forsøgte at afgøre, hvem der havde retten til gaderne. I provinsen mobiliserede Venstre lignende møder og optog, der i flere tilfælde resulterede i optøjer.⁴² Bagtæppet var 1880'ernes forfatningskrise og de facto suspendering af folkestyret. Den var skabt af den konservative mindretalsregering med konseilspræsident J.B.S. Estrup i spidsen ved at regere landet på den konservative kong Christian den 9.s nåde gennem provisoriske finanslove uden om det liberale flertal i folketinget. Ved folketingsvalget i 1884 fik oppositionspartierne Venstre og Socialdemokratiet henholdsvis 81 og to mandater, mens regeringspartiet Højre blot fik 19. I denne situation var kampen om vælgerne i København ifølge Toftgaard af stor betydning. Ikke for mandatbalancen i Folke- og Landsting, men på grund af den symbolske legitimitet, som Højre påberåbte sig over for det liberale Venstre ved at stå stærkest i hovedstaden. Det var Socialdemokratiet imidlertid ved at underminere, og grundlovsdemonstrationerne spillede her en vigtig rolle for de politiske partier, symbolsk såvel som socialt i kraft af behovet for at kunne mobilisere sine tilhængere. Da Estrup i 1894 blev tvunget til at opgive provisorielovgivningen og gå af som konseilspræsident, opgav Højre også demonstrationerne, der ikke længere spillede nogen strategisk rolle, og overlod gaderne til arbejderbevægelsen.⁴³

Forfatningskampens grundlovsdemonstrationer viser, at gadepolitik også kunne spille en rolle for den politiske kamp i de institutionelle arenaer og ikke blot for politiske outsiders som arbejderbevægelsen. Og det er et godt eksempel på, hvordan en forståelse af demonstrationerne som gadepolitik kan bibringe analysen et nyt lag af forståelse. Det var ikke blot ytringer eller markeringer af synspunkter, men netop en symbolsk kamp mellem forskellige aktører om det offentlige rum, der talte sammen med de politiske kampe om

regeringsmagten, der foregik inde på Christiansborg. Her skal man selvfølgelig ikke tillægge grundlovsdemonstrationerne en afgørende betydning for udfaldet af forfatningskampen, men konkurrencen mellem Socialdemokratiet og Højre om de københavnske vælgere, som demonstrationerne var et udtryk for, spillede en væsentlig rolle.

Et omdrejningspunkt i forfatningskampen var spørgsmålet om rimeligheden i, at en på papiret folkevalgt regering kunne sidde på magten i to årtier med et stort folketingsflertal imod sig, og dermed i praksis sidde flertallet af vælgernes ønske overhørig. Venstre og Socialdemokratiet havde siden 1870'erne krævet det parlamentariske princip indført i dansk politik, men først ved systemskiftet i 1901 lykkedes det at få Christian den 9. til at acceptere folketingsparlamentarismen og udpege en Venstreregering. Noget mere trægt gik det med at gennemføre den lige og almindelige valgret og dermed udvide vælgerskaren til også at omfatte kvinder og tyende, som den fortrinsvist kvindelige valgetsbevægelse ellers havde arbejdet for i årtier.⁴⁴ Først i 1908 fik de valgret til de kommunale råd og endelig med grundlovsændringen i 1915 også til folke- og landstingsvalg. Udviklingen af demokratiet var med andre ord en forhandling i fortsat proces, en proces der både gik fremad og tilbage og hvis rammer og endemål langt fra var givet. Det samme gjorde sig gældende med forsamlings- og ytringsfriheden.

Selvom Socialdemokratiet i 1870'erne havde fået et gennembrud over for myndighederne med deres grundlovsdemonstrationer, var mødefriheden fortsat til diskussion. Op gennem 1890'erne havde arbejderbevægelsen for eksempel kæmpet en lang og sej kamp for at få lov til at gå på gaden på deres egen mærkedag, arbejderens internationale kampdag. Første forsøg på at få politiets tilladelse til et 1. maj-optog gennem København i 1890 var blankt blevet afvist af politidirektøren med henvisning til den *trafikale* sikkerhed. Først efter ti år lykkedes det i 1900 at få lov til at afholde en majdemonstration og dermed få anerkendt Socialdemokratiets ret til selv at vælge, hvornår man ønskede at benytte den grundlovsgivne ret til at forsamles.⁴⁵ Denne ret blev samtidigt sværere for politiet at nægte arbejderbevægelsen med henvisning til offentlige sikkerhed. Ved folketingsvalget året efter, overhalede socialdemokraterne Højre i mandatantal, og med en kraftigt stigende vælger-tilslutning op gennem det nye århundredes første årti, blev partiet ved valget i 1909 det stemmemæssigt største med knap 29 procents opbakning fra vælgerne.⁴⁶ Socialdemokraternes folkelige gennembrud blev vekslet til reel politisk indflydelse som støtteparti for de radikale Zahle-regeringer fra 1909-1910 og igen 1913-1920. Dermed var arbejderbevægelsen på få år gået fra radikal opposition, en politisk outsider og fjende af det bestående, til en salonfæhig politisk insider, der sad med ved bordet i landets ledelse. Og dog,

for der fandtes en udpræget socialismefrygt blandt borgerskabet. Selvom Socialdemokratiet nu var parlamentarisk grundlag for regeringen, blev der fortsat sat spørgsmålstegn ved bevægelsens demokratiske rettigheder.

Op gennem 1910'erne havde partiets ungdomsorganisation, Socialistisk Ungdomsforbund (SUF), et fast indslag i den socialdemokratiske majdemonstration i form af store bannere med teksterne "Knæk Sablen! Bryd Kronen! Styrkt Kirken!" og "Ned med Kongedømmet, leve den sociale Republik". Især det sidste vakte anstød i Justitsministeriet, der mente, at teksterne var en tilskyndelse til oprør. Derfor skred politiet ind mod demonstrationsoptøget i 1914 og konfiskerede bannerne. Få måneder senere brød Første Verdenskrig (1914-1918) ud, og selvom Danmark ikke var krigsførende, kom krigen til at spille en rolle for, hvilke ytringer, myndighederne ville tillade i det offentlige rum. I forbindelse med de følgende års majdemonstrationer var myndighederne særdeles opmærksomme på oprørske og majestætsfornærmende slogans, men også potentielle krænkelser af fremmede magters politiske følelser. I 1915 konfiskerede politiet igen SUF's bannere, og to år senere udbrod der regulære gadekampe i forbindelse med 1. maj-optøget fra Grønttorvet til Fælledparken, da politiet skred ind mod tilsvarende bannere, og de unge socialdemokrater svarede igen med at angribe betjentene med overfald og stenkast.⁴⁷ Begivenhederne viser, hvor uafklarede rammerne for forsamlings- og ytringsfriheden faktisk var på dette tidspunkt, og hvordan gadepolitikken fortsat var en væsentlig del af udviklingen af befolkningens demokratiske råderum.

Gadekamp som demokratisk korrektiv

På dette tidspunkt havde Socialdemokratiet fået sin første ministerpost, da formand Thorvald Stauning i september 1916 var blevet udpeget til kontrolminister i Zahles regering. Den nye politiske indflydelse og ikke mindst den politiske borgfred, der herskede både på Christiansborg og på arbejdsmarkedet, bragte imidlertid Socialdemokratiet i en vanskelig situation. Partiet skulle nu løfte et samfundspolitisk ansvar, men samtidigt være repræsentant for arbejderklassens radikale krav om samfundsforandringer. Denne svære dobbeltrolle blev tydelig i efteråret 1917, da de sociale og økonomiske konsekvenser af krigen for alvor meldte sig i form af vareknaphed, dyrtid og en kraftigt stigende arbejdsløshed. Det gav vind i sejlene til radikale dele af arbejderbevægelsen og særligt den syndikalistiske Fagoppositionens Sammenslutning (FS), der stillede sig i spidsen for opbygningen af en stor arbejdsløshedsbevægelse. I løbet af vinteren gik bevægelsen på gaden med store demonstrationer i København, Aalborg, Aarhus og Esbjerg.⁴⁸ I første omgang var de arbejdsløses strategi på traditionel vis at "gå til kongen" – eller rettere: rigsdag og byråd –

for at søge politisk opbakning til deres krav om krisehjælp: *Arbejde, husly, brød og brændsel*, som deres slogan lød. Og den fik bevægelsen fra Socialdemokratiet. Den 9. januar 1918 marcherede syv-otte tusind demonstranter med Stauning i spidsen fra forsamlingsbygningen i Rømersgade til den midlertidige rigsdagsbygning i Fredericiagade i det indre København for at overrække en resolution til partierne. Det lykkedes at få øget arbejdsløshedsunderstøttelsen, og den fredelige demonstration understregede bevægelsens brede appel. En voksende utilfredshed blandt de arbejdsløse over det politiske systems tilbageholdenhed og et ønske om mere handling fra Socialdemokratiet førte imidlertid snart til et sammenbrud i samarbejdet. I slutningen af januar udsendte Socialdemokratiet og fagbevægelsen en fælles erklæring, der opfordrede deres medlemmer til at afstå fra at deltage i yderligere demonstrationer.⁴⁹

En ny demonstration den 29. januar 1918 førte ikke til yderligere indrømmelser, og den syndikalistiske arbejdsløshedsbevægelse stod politisk marginaliseret tilbage. Sammen med en stigende desperation var den manglende anerkendelse og repræsentation i den formelle politiske proces formentlig årsagen til, at bevægelsen nu skiftede strategi. De arbejdsløse brød ganske enkelt med det parlamentariske systems spilleregler og tyede til mere radikale metoder.⁵⁰ Mandag den 11. februar stormede en mindre gruppe deltagere i en syndikalistisk demonstration Københavns Fondsbørs, der havde til huse i Christian den 4.'s gamle børsbygning, og smadrede inventaret. En spektakulær aktion, der i både datidens syndikalistiske selvforståelse og eftertidens historieskrivning blev tolket som en protest mod den blomstrende danske krigsindustri i en tid, hvor mange mennesker var hensat i en langvarig mangelsituation. Nok så interessant var imidlertid, hvad der foregik ude på slotspladsen. Her gik deltagere i demonstrationen, der for længst havde udviklet sig til et opløb, til angreb på politiet og forsynede sig med sten fra byggepladsen ved det nye Christiansborg Slot, som de kastede mod politiets forstærkninger.⁵¹ Der var tale om på den tid uhørt voldsomme gadekampe, der vitterligt fandt sted på dørtærsklen til parlamentarismens nye bastion, og begivenhederne sendte et tydeligt signal til politikerne om, at den syndikalistiske arbejdsløshedsbevægelse ikke følte deres krav anerkendt. Samtidig indvarslede Stormen på Børsen et skifte i de arbejdsløses repertoire væk fra dialogen.

I de kommende måneder forlod man helt de anmeldte demonstrationer til fordel for spontane opløb og direkte aktion. En aktionsform, der blev meget udbredt i København i løbet af foråret, var "sværmen", som den blev kaldt af politiet: en større gruppe på to-tre hundrede aktivister, der uanmeldt dukkede op for eksempel i forbindelse med udsættelsesforretninger. Den 2. april 1918 skulle en fru Wigge i Slotsgade på Nørrebro sættes ud af sin lejlighed af politiet, men to dage i træk satte et større opløb af syndikalister "gaden

ud for ejendommen fuldstændigt i belejringstilstand”, som den borgerlige avis *Nationaltidende* beskrev situationen, hvilket fik Københavns Grundejerforening til at udsætte fogedforretningen.⁵² En anden episode fandt sted den 25. maj, hvor en sværm på et par hundrede aktivister drog igennem Indre By med retning mod Holbergsgade. Her lå et meget omtalt hvervekontor, der rekrutterede danskere til arbejde i de krigsførende nationer. Da politiets forstærkninger fra domhuset på Nytorv til fods nåede frem, var kontoret fuldstændigt raseret og sværmen for længst forsvundet fra stedet.⁵³

Opløbenes spontane karakter og den høje grad af mobilitet, som “sværmen” havde, gjorde de direkte aktioner effektive for aktivisterne, men svære for ordensmagten, der måtte rykke ud enten til fods eller med sporvogn, at kontrollere.⁵⁴ Som en direkte konsekvens af begivenhederne oprettede politiet derfor den 1. juni 1918 en fast automobilvagt med en stående udrykningsstyrke i døgnberedskab, der kunne rykke ud i en til formålet lejet Hupmobile og dermed lettere nå at gribe ind mod sværmene.⁵⁵ Bilen kom i brug i august, hvor en række syndikalistiske militærnægteraktioner i København førte til flere opløb. Blandt andet ved Sølvgades kaserne og på Åboulevard den 9. august, hvor det kom til optøjer mellem politi og arbejdsløse ved et nærliggende kontrolsted. Politiets meget hårdhændede fremfærd blev besvaret med et protestmøde på Fælled den følgende dag, og det førte efterfølgende til nye optøjer, da demonstranter bevæbnet med brædder drog over Skt. Hans Torv og ned ad Fælledvej, hvor de mødte politiet med stenkast. Optøjerne varede til over midnat, og den følgende uge fandt der igen opløb sted, da større folkemængder hver aften samlede sig i krydset Blågårdsgade/Nørrebrogade, knuste ruder og kastede sten mod politiet.⁵⁶

Hvad der var startet som landsdækkende demonstrationer mod de sociale og økonomiske virkninger af verdenskrigen, havde i løbet af et halvt år udviklet sig til et socialt oprør, der gennem militante aktioner og optøjer adresserede ikke blot arbejdsløsheden, dyrtiden og bolig manglen, men også militarisme, politibrutalitet, ja selve samfundsforholdene for arbejderbefolkningen. Begivenhederne fik deres kulmination i november, da Fagoppositionens Sammenslutning sammen med revolutionære udbrydergrupper fra Socialdemokratiet indkaldte til protestdemonstration på Grønttorvet i København den 10. november 1918 mod fængslingen af en række af bevægelsens ledere i kølvandet på augusturolighederne. På mødet, der forløb nogenlunde fredeligt og uden politiets indgriben, vedtog man iværksættelsen af en generalstrejke og afholdelsen af et nyt protestmøde tre dage senere på samme sted. Der blev også indkaldt til demonstrationer i Aarhus, Horsens og Kalundborg, og kravene var de samme: løsladelse af de fængslede ledere og anerkendelse af den uindskrænkede ytrings- og forsamlingsfrihed. Netop i de dage var der

udbrudt revolutionære opstande i Tyskland, Østrig og Ungarn foruden store strejker og demonstrationer i en række andre lande. Selvom demonstrationerne i Danmark formelt var protester imod myndighedernes repression af den socialistiske bevægelse, var revolutionsstemningen også kommet her til landet. Det påvirkede begivenhederne den 13. november, hvor det ildevarslende slogan "Hvor langt er der fra Berlin til København?" med henvisning til revolutionen i Tyskland blev gentaget af den revolutionære presse i dagene op til demonstrationen.⁵⁷ Generalstrejken udeblev dog, og det store friluftsmøde udviklede sig til to dages omfattende gadekampe mellem demonstranter og politi.⁵⁸

Rygterne i de ophidsede novemberdage om et socialistisk revolutionsforsøg var stærkt overdrevne. Grønttorvsurolighederne førte hverken til en revolutionær situation eller en indfrielse af bevægelsens krav. Selvom den syndikalistiske arbejdsløshedsbevægelse indledningsvist formåede at gøre dens krav om konkrete sociale forbedringer gældende over for det politiske system, enten bevægelsen altså i en radikal deroute, hvor protesten mod myndighedernes hårdhændede behandling, overskyggede den sociale kamp. Alligevel fik urolighederne en blivende effekt. Som svar på begivenhederne på Grønttorvet vedtog Socialdemokratiets folketingsgruppe og hovedbestyrelse om aftenen den 13. november et 18-punkts arbejdsprogram, der foruden at fastslå partiets ubetingede demokratiske ståsted også indeholdt krav om vidtgående sociale reformer og en demokratisering af samfundet i tråd med arbejdsløshedsbevægelsens.⁵⁹ Politiet reagerede også på syndikalisturolighederne ved at om-ordne den måde, det københavnske politi drev ordenshåndhævelse på, så mange af patruljeposterne blev fjernet til fordel for et større beredskab på politistationerne. Endelig indkøbte Københavns Politi i alt otte udryknings- og transportvogne af mærket Trige, så man hurtigt kunne rykke ud med store politistyrker i forbindelse med opløb og skabe den nødvendige mobilitet til at fange subversive "sværme" af uromagere.⁶⁰ Syndikalisterne fortsatte for deres del kampen det følgende år gennem en strejkekampagne i de københavnske byggefag, der blev stærkt medvirkende til, at bevægelsens gamle krav om otte timers dag blev gennemført i maj 1919.⁶¹

Syndikalisternes og de arbejdsløses kamp i årene 1917-1918 var en markant påmindelse til det politiske system om gadepolitikens potentiale. Selvom der var et tydeligt revolutionært element, handlede demonstrationerne og senere opløbene først og fremmest om protest over bestående forhold med krav om konkrete sociale forbedringer. Syndikalisturolighederne blev derved det, som Henrik Kaare Nielsen betegner som et nødvendigt korrektiv til den parlamentariske demokratiske proces, fordi de gjorde opmærksom på nogle behov, der fandtes i dele af befolkningen, men som borgfredspolitikken gjorde

Socialisten Johannes Sperling taler til folkemængden på Grønttorvet fra toppen af en linje 15 sporvogn den 13. november 1918 (Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv).

det svært at få indfriet inden for rammerne af det institutionelle politiske system.⁶² Begivenhederne illustrerer dermed gadepolitikens funktion og processen fra en indledningsvis fredelig fremsættelse af krav gennem demonstrationer til opløbet som både opmærksomhedsskaber og ventil for social uretfærdighed. Samtidigt markerede de et brud i dele af arbejderbevægelsen med respektabiliteten og en tilbagevenden til opløbet som protestform og måde at skabe et socialt rum for sin politik.

I løbet af 1920'erne og især i begyndelsen af 1930'erne opstod der nye bevægelser som følge af de tilbagevendende økonomiske kriser. De fulgte stort set den traditionelle skabelon med at gå på gaden med demonstrationer og kræve dagsaktuelle krav indfriet fra regeringen eller lokale politiske organer. Og som tidligere førte det til voldelige konfrontationer med politiet. Der var grundlæggende tale om den samme bevægelse-mod-statsmagtdynamik, der havde gjort sig gældende med syndikalisterne og førte den tidlige arbejderbevægelse.⁶³ Og som tidligere var gadepolitikken dermed primært de politiske outsiders arena: et middel for de bevægelser, der stod uden for den institutionelle politik. Det skulle imidlertid snart ændre sig.

Ungdomsaktivisme i massepolitikens tidsalder

I 1930'erne skete der to indbyrdes forbundne nybrud i den politiske kultur i Danmark, der kom til at præge gadepolitikken. For det første trådte ungdommen, der var begyndt at konstituere sig som en selvstændig samfundsgruppe med egen kultur, for alvor ind på den politiske scene og gjorde sig gældende med en egen politisk dagsorden.⁶⁴ Samtidigt skete der en kraftig medlemsfremgang blandt de politiske ungdomsforbund, der for flere af organisationerne mere end fordobledes i første halvdel af årtiet.⁶⁵ For det andet blev 1930'erne også massepolitikens gennembrudsårti, hvor de mange nye vælgere, der havde fået stemmeret i 1915, skulle mobiliseres.⁶⁶ Det skete gennem nye og moderne politiske propagandametoder, som den politiske ungdom i byerne stillede sig i spidsen for indførelsen af. Plakater og løbesedler havde været brugt i valgagitation siden 1910'erne, men fik nu en langt større betydning. Og de fik selskab af film, højtalerbiler, gadeaktivisme, marchoptog og en tæt brug af symboler. De politiske ungdomsforbund begyndte at tillægge agitationen på gaderne en afgørende rolle i valgkampagner netop fordi det var her, at de potentielle nye tilhængere fandtes. Inspirationen hentede de unge fra ligesindede bevægelser i nabolandene og særligt fra den politiske kultur i den tyske Weimarrepublik.⁶⁷

Mens Danmarks Socialdemokratiske Ungdom (DSU) siden slutningen af 1920'erne havde været ude på gaderne med sin agitation, trådte nye aktører

ind på den gadepolitiske scene i forbindelse med landstings- og folketingsvalgene i efteråret 1932. Både kommunisterne og nazisterne intensiverede sin tilstedeværelse på gaderne, men en særligt stor betydning for udviklingen fik det, da byernes største ungdomsforbund, Konservativ Ungdom (KU), nu meldte sig ind i propagandakløbet. Efter næsten 40 års konservativt fravær på gaderne markerede KU's indtog i gadepolitikken en reprise af den konkurrence mellem højre og venstre i kampen om byen, der havde været under forfatningskampen i slutningen af 1800-tallet. Samtidigt var denne fornyede kamp om gaderne var informeret af en generel politisk tendens ude i Europa i mellemkrigstiden, hvor den yderste højrefløjs indtog i det offentlige rum førte til en propagandakamp om den symbolske magt på gaderne.⁶⁸ Konservativ Ungdom, der i tiltagende grad hentede sin ideologiske og aktivistiske inspiration fra fascismen og højreradikale bevægelser i Europa,⁶⁹ var ligesom venstrefløjens ungdom en del af denne tendens. I erkendelsen af den masse-demokratiske virkelighed ønskede de unge konservative ganske enkelt at bryde det hegemoni på gaderne, som venstrefløjens havde haft siden århundredeskiftet. Som redaktøren for KU's medlemsblad, Leo Dane, formulerede det i et debatindlæg: "den politiske Kamp i 1933 udkæmpes nu engang ikke alene i Mødesale, men ogsaa "paa Gaden", hvor Marxismen kun alt for længe har haft Eneret paa Agitation."⁷⁰

Italesættelsen af denne tilbageerobring af gaderne fra "de røde" som et antimarkistisk felttog, affødte en modreaktion fra venstrefløjens, der indrammede deres egne krav på det offentlige rum som et forsvar for arbejderbevægelsens historisk hævdvundne ret til gaderne. Og den voksende begejstring for fascismen blandt de unge konservative betød, at unge socialdemokrater og kommunister begyndte at se kampen mod KU som en antifascistisk kamp, der fik et militant udtryk gennem voldelige modaktioner mod de konservatives gadeaktivisme, møder og demonstrationer.⁷¹ Den antifascistiske aktivisme blev også vendt mod nazisterne og særligt Wilfred Petersens lille, men yderst aktive parti, Nationalsocialistisk Parti, der var en udbrydergruppe fra det større DNSAP. I partiets Stormafdeling (SA) udviklede der sig en nazistisk subkultur, hvor kampen mod de politiske modstandere gennem voldelig gadeaktivisme var helt central.⁷²

Valgkampen i forbindelse med rigsdagsvalgene i efteråret 1932 blev startskuddet til en propagandakrig i byerne de følgende år. Valgmateriale blev suppleret med march, uniformer og kolonner af kamptrænede ordensværn og stormtropper, der var et svar på de voldelige konfrontationer, som natlige plakataktioner, optog og propagandature gennem byen afstedkom. Og da Konservativ Ungdom i september 1933 afholdt sin første demonstration i hovedstaden i flere årtier på Langelands Plads i et område, som også social-

DSU marcherer på Vesterbrogade med Ordensværnet i front (Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv).

demokrater og kommunister gjorde krav på som deres, fik gadepolitikken en territorial dimension, der hang sammen med byens opdeling langs socialøkonomiske skel.⁷³ Gennem torvmøder og demonstrationsoptog udfordrede ungdomsforbundene modstandernes kerneområder og gjorde krav på symbolske pladser i byen. Da Konservativ Ungdom for eksempel den 29. september 1935 demonstrerede på Blågårds Plads på Nørrebro erklærede den konservative partiformand, John Christmas Møller i sin tale ved mødet, at "5. Kreds er rød. Det er jo derfor, vi er her, det er fordi 5. Kreds er rød, men skal blive grøn!"⁷⁴ De historiske implikationer gik ikke tabt for hverken KU eller Nørrebros arbejderbefolkning. Den 5. valgkreds var nemlig ikke kun en af de rødeste i landet med 78 procents vælgeropbakning til venstrefløjen, den havde også været omdrejningspunktet for kampen mellem Socialdemokratiet og Højre om de københavnske arbejderstemmer i begyndelsen af 1880'erne.⁷⁵ Derfor var der ikke blot tale om en klokkeklar provokation, men også et veltilrettelagt mediestunt, hvor de konservative udnyttede de uundgåelige optøjer til at kommunikere sine budskaber til den bredere offentlighed. Demonstrationer, valgagitation og uniformerede marchoptog havde i

1930'erne lidt af den samme funktion som nutidens sociale medier. De politiske organisationer kunne gennem gadepolitikken både kommunikere velscenesatte budskaber til sine følgere, og interagere med tilhængere såvel som modstandere.

Eftertidens historieskrivning har set 1930'ernes ungdomspolitiske radikaliserings som anomali i en ellers konsensusorienteret udvikling i perioden, et totalitært sidespor overskygget af de brede kriseforlig og Socialdemokratiets demokratiske oprustning med *Stauning eller kaos*-politikken.⁷⁶ Uniformerne og gadekampene kom da heller ikke grundlæggende til at ændre på noget politisk bortset fra, at de blev årsag til uniforms- og urolove, som regeringen med støtte fra Venstre og Retsforbundet indførte i årene 1933-34 for at imødegå den politiske vold.⁷⁷ Pointen er imidlertid, at det ikke var et spørgsmål om gadepolitikens reelle indflydelse på den parlamentariske politik, men at gadepolitikken for en stund faktisk blev en integreret del af netop denne, noget som den tidligere forskning helt har overset. Ungdomsorganisationernes politiske agitation på gaderne tjente nemlig først og fremmest et valgmæssigt formål, og selvom de voldelige konfrontationer ikke blev billiget af moderpartierne, accepterede og understøttede både Det Konservative Folkeparti Danmarks Kommunistiske Parti og selv Socialdemokratiet langt op i årtiet gadeaktivismen på trods af disse konfrontationer. Og aktivismen skabte i sig selv et blivende aftryk på den politiske kultur gennem udviklingen af den moderne valgagitation og propagandametoder, der fortsat bliver brugt i dag.

Lange linjer

Hvor gadepolitikken i de foregående år mest havde været en arena for marginaliserede politiske og sociale positioner uden for det politiske system, der gik på gaden med sine krav til magthaverne, skete der altså i 1930'erne en tydelig glidning, hvor gaderne ligesom under 1880'ernes forfatningskamp fik betydning for de store politiske partier. Nu var det nogle af de største parlamentariske partiers ungdom, endda regeringspartiets, der gik på gaden, ikke (kun) for at slås, selvom dette ofte var en konsekvens af aktivismen, men for at støtte deres partiers politiske ambitioner, særligt i forbindelse med rigsdags- eller kommunalvalg. Gadepolitikken havde dermed rykket sig fra primært at være de politiske outsiders arena til igen (også) at være insidernes.

Den 9. april 1940 indtraf imidlertid en fundamentalt anden virkelighed for befolkningens og de politiske organisationers muligheder for at gøre deres politiske krav gældende på gaderne. Det nazistiske Tysklands besættelse af Danmark betød, at demokratiet fra den ene dag til den næste fik trange kår. Det officielle Danmark med den socialdemokratisk-radikale regering i spidsen

indledte et tæt samarbejde med besættelsesmagten, og samarbejdslinjen nød næsten fuld opbakning fra det parlamentariske system, hvilket blev understreget af dannelsen af en samlingsregering med deltagelse fra den borgerlige opposition dagen efter besættelsen.⁷⁸ To dage senere, den 12. april, blev offentlige møder og demonstrationer forbudt ved et justitsministerielt cirkulære⁷⁹, og dermed var forsamlingsfriheden formelt sat ud af funktion. Ganske vist fandt der enkelte ulovlige demonstrationer sted arrangeret af det nazistiske parti, DNSAP. Blandt andet med en parade ved statuen af "Den lille hornblæser" ved Rådhuspladsen i København den 17. november 1940 og få uger senere i Haderslev den 8. december, hvor uniformerede nazister bevæbnet med spader kom i kamp med politiet under det, der siden blev kendt som "Spadeslaget."⁸⁰ Opløb fandt også sted, blandt andet i forbindelse med Danmarks tiltrædelse af Antikominternpagten den 25. november 1941, der fremkaldte uanmeldte protestdemonstrationer og optøjer i København organiseret af nationalistiske studenter.⁸¹ Majdemonstrationer, protestmøder og politiske optog ophørte imidlertid stort set med at være en del af den politiske kultur, og dermed havde gadepolitikken tilsyneladende udspillet sin rolle under de nye forhold. For en stund. I august 1943 vendte det folkelige opløb og gadekampen nemlig ganske pludseligt tilbage i centrum af dansk politik, hvor den fik en afgørende rolle for udviklingen. Nogle arbejdsnedlæggelser blandt industriarbejdere i Odense og Esbjerg i starten af måneden udviklede sig til lokale generalstrejker, der i dagene 18.-26. august spredte sig til en række byer i Jylland og på Fyn. Her iværksattes bystrejker, og folk gik på gaden i demonstrationer, der flere steder udviklede sig til regulære optøjer mod politiet og tyske tropper. I Aalborg åbnede tyske panservogne ild mod et opløb og dræbte syv demonstranter. Begivenhederne fik besættelsesmagten til at give samarbejdsregeringen et ultimatum den 28. august: indførelse af undtagelsestilstand med strejkeforbud, forsamlingsforbud og udgangsforbud fra kl. 20.30-5.30 foruden dødsstraf for den stigende sabotage mod tyske mål. Regeringen svarede nej til tyskernes krav, der svarede igen ved at erklære militær undtagelsestilstand.⁸²

Befolkningens opløb havde medvirket til at bringe samarbejdspolitikken til sit fald og tvinge regeringen til at gå af. Det var det ultimative danske eksempel på gadekampen som et korrektiv til den institutionelle politik. Sat lidt på spidsen kan man argumentere for, at gadens parlament havde sejret over det folkevalgte. Det skete paradoksal nok kun fem måneder efter, at næsten 95 procent af vælgerne havde bakket op om samarbejdspolitikken ved besættelsestidens eneste folketingsvalg i marts 1943, der vel at mærket havde haft en rekordhøj valgdeltagelse på hele 89,5 procent.⁸³ Folkestemningen var dog i løbet af sommeren begyndt at vende, og selvom den folkelige bevægelse,

som historikeren Hans Kirchhoff har argumenteret for, at Augustoprøret var,⁸⁴ langt fra repræsenterede hele befolkningen, ændrede oprøret ikke bare besættelsestidens videre forløb. Det blev også definerende for den internationale anerkendelse af Danmark som allieret nation i 1945 og for hele diskursen om den nationale modstandsfortælling, der blev etableret i befrielsessommeren.⁸⁵ Her blev besættelsens realiteter vendt på hovedet: modstandens og oprørets kæmpende få blev fremhævet som repræsentanter for folkets egentlige vilje, mens samarbejdspolitikken og befolkningens stiltiende indordning blev henvist til bortglemsel. Efterkrigstidens demokratiske konsensus i Danmark blev langt hen ad vejen støbt af fortællingen om det folkelige masseopløbs sejr over det nazistiske jerngreb om dansk politik.⁸⁶ Dermed er cirklen sluttet i forhold til gadepolitikens rolle i udviklingen af det moderne demokrati: fra enevældens folkelige opløb som ventil for social uretfærdighed over 1800-tallets moderne politiske offentligheds demonstrationer, der udvidede rammerne for den politiske kultur, urolighederne i 1918 som korrektiv til den parlamentariske proces til 1930'ernes mobilisering af masserne og endelig Augustoprørets disruption af samarbejdspolitikken netop gennem opløb.

Når man ser på gadepolitikken over et mere end 100-årigt perspektiv fra

Demonstranter vælter en af politiets transportvogne i Nørregade i Odense den 19. august 1943 under augustoprøret (Frihedsmuseet).

enevælden til besættelsestiden, har dens manifestationer groft sagt vekslet mellem to former: det folkelige opløb og det velordnede demonstrationstog, der har gået igen med skiftende betydning for den politiske udvikling. De gadepolitiske manifestationer havde det til fælles, at gaderne blev anvendt til at rumme folkelige interesser og politiske krav, der stod uden for den institutionelle politiske proces, enten i opposition til den eller som et vigtigt korrektiv. Gadepolitik var en form for politisk deltagelse, hvor handlingerne skabte plads til forandring nedefra, til de positioner og krav, der fandtes uden for det etablerede politiske system. Samtidig har gadepolitikken også spillet en rolle for mere etablerede politiske positioner som en form for iscenesættelse af politikken gennem bestemte former: legitimerende og symbolske magtdemonstrationer, propaganda og strategiske manøvrer i konkurrence med de øvrige aktører. Der fandtes altså en *kontinuitet* i gadepolitikken i disse formative hundrede år for demokratiet, men udviklingen rummede også nogle glidninger undervejs. Indførelsen af forsamlingsfriheden i 1849, arbejderbevægelsens gennembrud på gaderne i 1870'erne og 1880'erne, syndikalisterne brud med respektabilitetsstrategien i 1918 og endelig 1930'ernes politiske ungdom, der bragte den radikale gadepolitik ind i den parlamentariske strategi igen på en måde, der førte til en politisk vold, men som også satte et blivende aftryk på den politiske kultur.

Konklusion

Man kan argumentere for, at i et samfund som det danske, hvor den politiske proces i hvert fald siden systemskiftet i 1901 stort set har været begrænset til det parlamentariske system, er det at gå på gaden og fremføre sine krav kollektivt nærmest altid en radikal handling, der rummer et element af konflikt. Både i kraft af den oppositionelle karakter over for bestående samfundsforhold som demonstrationer og opløb ofte har, og i kraft af gadepolitikens rumlige dimension: dens krav på at tage en plads i det offentlige byrum, der udfordrer andres fordringer eller hensyn. Derfor har gadepolitikken også formet sig som en kamp om det offentlige rum, der handlede om at besvare spørgsmålet om, *hvem* der har lov til at gøre *hvad* og *hvor* i byen. Tidligere forskning har vist, hvor vigtig en rolle mobiliseringen på gaderne har spillet i konkrete begivenhedsforløb, men erkendelsen har endnu ikke forplantet sig til den historiske grundfortælling om udviklingen af det danske demokrati. Analyserer man, som jeg her har gjort, de lange linjer i udviklingen i den politiske kultur på gaderne over et længere tidsperspektiv fra enevælden og frem til besættelsestiden som et samlet fænomen, som gadepolitik, træder en ny erkendelse frem. For det første må man konkludere, at gadepolitikens kamp om det offentlige

byrum flere gange i løbet af denne periode faktisk har spillet en vigtig rolle i udviklingen af demokratiet fra et elitestyre med begrænset valgret til et massedemokrati. Både som en arena, hvor krav, der ikke blev rummet i den institutionelle politik, kunne gøre sig gældende over for det politiske system, som en måde for outsiders at udvide rammerne for den politiske kultur, og som et redskab for politiske partier til at iscenesætte kampen om samfundsudviklingen. Gadepolitikken har ikke været en afvigelse fra en liberaldemokratisk tradition, men snarere en del af forudsætningen for befolkningens stadigt større inklusion i den politiske proces. Nærværende artikel er kun et foreløbigt studie af de lange linjer i denne udvikling, men har forhåbentligt bidraget med en tydeliggørelse af det potentiale, som brugen af begrebet gadepolitik har i analysen af befolkningens politiske deltagelse og den rolle, brugen af det offentlige byrum spiller.

Noter

1. Joseph Goebbels, *Kampfum Berlin: der Anfang*, Berlin 1934, s. 86 citeret i Dorothee Hochstetter, *Motorisierung und "Volksgemeinschaft". Das Nationalsozialistische Kraftfahrkorps (NSKK) 1931-1945*, München 2005, s. 40 (min oversættelse).
2. Curt Sørensen, *Den europæiske deltagelseskriser. Stormagtspolitik, massedeltagelse og ideologi i det 20. århundrede*, Frederiksberg 2017, s. 19-22; Jan-Werner Müller, *Contesting Democracy. Political Ideas in Twentieth-Century Europe*, New Haven 2011, s. 3-5, 49-124; Giovanni Capoccia, *Defending Democracy. Reactions to Extremism in Interwar Europe*, Baltimore 2005, s. 6-8.
4. For en samlet beskrivelse af denne tradition, se Sissel Bjerrum Fossat, Rasmus Glent høj & Lone Kølle Martinsen (red.), *Konflikzonen Danmark. Stridende fortællinger om dansk historie*, København 2018, s. 9-35. Samme tendens gør sig gældende i Sverige, se Stefan Nyzell, Sweden, Country of Consensus – A Teleological Story? An Essay on Social and Political Collective Violence in Swedish History, i Lars Edgren & Magnus Olofsson (red.), *Political Outsiders in Swedish History 1848-1932*, Cambridge 2009, s. 110-112; Mary Hilson, A Consensual Democracy? The Historical Roots of the Swedish Model, i Lars Edgren & Magnus Olofsson (red.), *Political Outsiders in Swedish History 1848-1932*, Cambridge 2009, s. 133ff.
5. Bo Lidegaard, *Kampen om Danmark 1933-1945*, København 2005, s. 14, 69-70; Hilson, 2009, s. 134. Se også Kristina Krake, Skandinavien i ekstremernes tidsalder. Systemkritik og demokratiforsvar i mellemkrigstiden 1919-1939, upubliceret ph.d.-afhandling, Syddansk Universitet 2016, s. 5.
6. Øystein Sørensen & Bo Stråht (red.), *The Cultural Construction of Norden*, Oslo 1997, s. 1-7; Trägårdh, Statist Individualism. On the Culturality of the Nordic Welfare State, i Sørensen & Stråht (red.), 1997, s. 259. Jf. også Lidegaard, 2005.
7. Fossat, Glent høj & Martinsen, 2018, s. 22-24, 32. Se også Henrik Kaare Nielsen, *Demokrati i bevægelse. Sammenlignende studier i politisk kultur og nye sociale bevægelser i Vesttyskland og Danmark*, Århus 1991, s. 42. Konfliktforskningen har i løbet af de sidste 15 år oplevet et opsving i Sverige med flere betydelige bidrag, se bl.a. Nyzell, 2009, s. 110; Edgren & Olofsson (red.), 2009, s. 1-3; Andrés Brink Pinto, Martin Ericsson &

- Stefan Nyzell, Verktygslåda för konfliktforskare, i Andrés Brink Pinto & Martin Ericsson (red.), *Politik underifrån. Kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal*, Lund 2016, s. 7-22.
8. Jf. Lauridsen, Stevnsborg, Blüdnikow og Langen (se følgende noter).
9. Særligt Karpantschof & Mikkelsen samt Toftgaard (se følgende noter).
10. Charlie Krautwald, *Kampen om gaderne. Gadepolitik og rumlige krav i 1930'ernes politiske kultur*, Kristiansand 2021; Charlie Krautwald, *The Crowd Between Transnational Revolt and Social Despair: Spatial Claims in Denmark During the Riots of 1918*, upubliceret paper 2023.
11. Krautwald 2021.
12. Begrebet er blevet diskuteret af Thomas Lindenberger, *Straßenpolitik: Zur Sozialgeschichte der öffentlichen Ordnung in Berlin 1900 bis 1914*, Bonn 1995. Se desuden Andrés Brink Pinto & Johan Pries, *Trettionde november. Kampen om Lund 1985-2008*, Lund 2013.
13. Jf. Lindenberger, 1995, s. 12, 17-18; Pinto & Pries, 2013, s. 271.
14. Charles Tilly, Spaces of Contention, *Mobilization: An International Quarterly* 2000:5 (2000), s. 146-147; Charles Tilly, Contention Over Space and Place, *Mobilization: An International Quarterly* 2003:2 (2003), s. 221-225; Walter Nicholls, Byron Miller & Justin Beaumont, *Spaces of Contention. Spatialities and Social Movements*, Abingdon & New York 2013, s. 2-3. Se også: Pinto & Pries, 2013, s. 249-250.
15. Nielsen, 1991, s. 35.
16. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (DSL), Opløb, i *Den danske ordbog* 2018, hentet 20.09.2023 fra <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=opløb>.
17. Ole Scharf, Opløb, i *Den Store Danske* på lex.dk, hentet 20.09.2023 fra <https://denstoredanske.lex.dk/opløb>; *Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1953*, § 80; Justitsministeriet, Bekendtgørelse af lov om politiets virksomhed, § 7 stk. 6, § 9 stk. 1 og 5; Jf. opslaget *Opløb i Ordbog over det Danske Sprog* (bind 15) fra 1934: "sammenstimling, tilløb af mennesker til et sted; [...] især: sammenstimling paa gader og stræder, af tilfældig natur ell. forud planlagt, der er forstyrrende for offentlig ro og orden; gadeoptøjer".
18. Se f.eks. John T. Lauridsen, Sammenrotning. Kollektive aktioner og folkemassens tilsynekomst i dansk 1600-tals historie, *Magasin Fra Det Kongelige Bibliotek* 11:2 (1996), s. 3-14; Stevnsborg, Fra Den store Udfejlsesfest til Tømmerstrejken. Om førindustriell, folkelig protest i København i sidste halvdel af det 18. århundrede, *Fortid og Nutid* 1980:28 (1980), s. 570-599; Blüdnikow, Folkelig uro i København 1789-1820, *Fortid og Nutid* 1983:33 (1986), s. 1-54. Optøjer betegner ifølge *Den Danske Ordbog* "uro, vold, hærværk el.lign. som en ophidset eller protesterende menneskemængde udøver på et offentligt sted." DSL, Optøjer, *Den danske ordbog* 2018, hentet 20.09.2023 fra <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=optøjer>.
19. Det har René Karpantschof og Flemming Mikkelsen beskrevet bl.a. i artiklerne Folkelige protestbølger og demokrati i Danmark 1700-2000, *Historisk Tidsskrift* 113(2) (2014), s. 402-403; Petitioner, adresser og demokrati i Danmark 1835-1899, *Temp – Tidsskrift for Historie* 4(7) (2013), s. 52. Se også Lindenberger, 1995, s. 107-108.
20. Se også E.P. Thompsons diskussion af begrebet moralsk økonomi i Thompson, The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century, *Past and Present* 50 (1971), s. 78-79.
21. Ulrik Langen, Den æreløse ordensmagt. Kampen om byrummet mellem vægtene, gardere og pøbel i 1700-tallets København, *Fortid og Nutid* juni 2009 (2009), s. 83-106; Ulrik Langen, The Post office feud: sensing urban disturbance in late eighteenth-century Copenhagen, *The Senses and Society* 12:2 (2017), s. 132
22. Bent Blüdnikow, *Jødefejden*, Aarhus 2019; Blüdnikow, 1986, s. 32, 47.
23. James C. Scott, *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts*, New

- Haven & London 1990, s. 65, 202ff; Mikkel Thelle, Subversive Mobilities: The Copenhagen Riots, 1900-1919, *Transfers* 3:1 (2013), s. 22.
24. George Rudé, *The Crowd in History. A Study of Popular Disturbances in France and England, 1730-1848*, London: 2005 [1964], s. 7-10.
25. For begrebet opløbskultur, se Magnus Olufsson, Upploppskulturer: Stockholm och landsort i svenska 1800-talsupplopp, *Arbetshistoria* 2013:3-4 (2013), s. 13-17.
26. René Karpantschof, *Gaden og parlamentet. Kollektive aktioner, demokrati og den moderne politik tilblivelse i Danmark 1835-1901*, Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet 2007; Karpantschof & Mikkelsen, 2014, s. 393-444; Karpantschof & Mikkelsen, 2013, s. 50-78.
27. Karpantschof & Mikkelsen, 2014, s. 403-410; Jens Toftgaard, *Kampen om København. Magt og demokrati i byens rum 1870-1901*, København 2008, s. 24-32.
28. *Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1849*, § 93.
29. *Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1849*, § 94.
30. Nielsen, 1991, s. 42-43.
31. Lindenberger, 1995, s. 13.
32. Henrik Stevnsborg, *Politi 1682-2007*, Frederiksberg 2010, s. 35, 42-50; Nis Elias Mosumgaard, Københavns Politi under enevælden, *Politihistorisk Forening* 2019, s. 1-33.
33. Instruksen af 7. juni 1869 § 87 citeret i Justitsministeriet, *Betænkning angaaende en Omordning af Københavns Politi afgivet af det af Justitsministeriet den 12. januar 1929 nedsatte Udvalg*, København 1931, s. 32-35; Justitsministeriet, *Regulativ af 12. Juni 1863 for Kjøbenhavns Politiets Indretning og Bestyrelse (udfærdiget af Justitsministeriet i Henhold til Lov af 11. Februar 1863 § 7)*.
34. Danmarks Statistik, *Statistik Årbog 2006*, København 2006, tabel 12, s. 28.
35. *Socialisten*, 2.4.1872, gengivet på danmarkshistorien.dk, <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/program-for-den-internationale-arbejderforening-for-danmark-1872> (læst 10.11.2023).
36. Louis Pio, Maalet er fuldt! *Socialisten* 2.5.1872, s. 1.
37. Toftgaard, 2008, s. 33-45.
38. *Lov ang. Omordning af Kjøbenhavns Politi gengivet i Politidirektøren for København, Love, Bekendtgørelser og Anordninger m. m. (1753-1926) samt Dagsbefalinger (1915-1926) samlet til Brug for Københavns Politi*, København 1926, s. 3.
39. Toftgaard, 2008, s. 43-53.
40. Charles Tilly, *Contentious Performances*, Cambridge 2008, s. 120-123. Tilly kalder det for "worthiness, unity, numbers and commitment" (WUNC).
41. Beverly Skeggs, *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön*, Göteborg 2000, s. 9; Toftgaard, 2008, s. 140-142; Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York 1959, s. 72; Scott, 1990, s. 60-61.
42. Se René Karpantschof, *De stridbare danskere. Efter enevælden og før demokratiet 1848-1920*.
43. Toftgaard, 2008, s. 62-77.
44. Nina Javette Kofoed, Kvindeligt valgret i lyset af samfundsudviklingen og den parlamentariske situation i Danmark 1886-1915, *Historisk Tidsskrift* 115(2), 2015, s. 321ff.
45. Toftgaard, 2008, s. 95-96.
46. Danmarks Statistik, *Folketingsvalgene den 3. April 1901*, Statistiske Meddelelser, 4. rk., 3. bd, 2. hft., København 1901, s. 52; Danmarks Statistik, *Folketingsvalgene den 25. Maj 1909*, Statistiske Meddelelser, 4. rk., 31. bd, 6. hft., København 1909, s. 23.
47. Diverse politirapporter fra majdemonstrationerne 1914, 1915 og 1917 i Rigsarkivet (RA), Politidirektørens Sekretariats arkiv (PDS), Udtagne journalsager J. 1. Maj-demonstrationen.
48. Niels Finn Christiansen, *Klassesamfundet organiseres*. Gyldendal og Politikens Dan-

- markshistorie, bd. 12, København 1990, s. 237-241; *Solidaritet* 6.10.1917; *Solidaritet* 24.11.1917.
49. RA, PDS, Udtagne sager J, Syndikalistiske møder; *Solidaritet* 12.1.1918, s. 2; Flyer fra *Social-Demokraten* 27.01.1918.
50. Jf. Nielsen, 1991, s. 42-43
51. *Solidaritet* 2.3.1918, s. 2-3; Rapporter 11., 12. og 16.2.1918 i RA, PDS, Udtagne sager J, Syndikalistiske møder; se også Christiansen, 1990, s. 243-246; Thomas Müller, *Stormen på Børsen. Det retslige efterspil*. Specialeafhandling, Københavns Universitet 2016.
52. *Nationaltidende* 3.4.1918; *Solidaritet* 6.4.1918, s.3
53. Politirapporter 25. og 27.5.1918 i RA, PDS, Udtagne sager J, Syndikalistiske møder.
54. Jf. Thelle, 2013.
55. Politidirektøren, 1926, s. 1044; Jakob Andresen & Erik Christoffersen, *Politiets biler*, Frederiksberg 2018, s. 10.
56. Diverse politirapporter fra 9.-17.8.1918 i RA, PDS, Udtagne sager J, Syndikalistiske møder.
57. *Klassekampen* 12.11.1918, s. 2.
58. Politirapport 10.11.1918 og diverse politi rapporter i RA, PDS, Udtagne sager J, Syndikalistiske møder samt RA, PDS, Udtagne sager J, Den ungsocialistiske og syndikalistiske bevægelse; *Solidaritet* 13.11.1918; *Solidaritet* 14.11.1918.
59. Til det arbejdende Folk! trykt i *Social-Demokraten* 14.11.1918.
60. Justitsministeriet, 1931, s. 34-35. *Betænkning fra det af Kommunalbestyrelsen nedsatte Fællesudvalg angaaende Omordning af Københavns Politi*, København 1934, s. 11; Københavns Politi: *Beretning om Ordenspolitiet i København for Aaret 1938*, København, 1939, s. 18; Andresen & Christoffersen, 2018, s. 12-14.
61. Christiansen, 1990.
62. Nielsen 1991, s. 42-43.
63. For en gennemgang af 1930'ernes arbejdsløshedsbevægelses gadepolitik, se Krautwald, 2021, s. 71-108.
64. Martin Ericsson & Andrés Brink Pinto, *Den bråkiga staden. Ungdomsupplopp och ungdomspolitik i efterkrigstidens Stockholm*, Stockholm 2019, s. 24-27; Flemming Mikkelsen, Politiske ungdomsbevægelser i Danmark i det 20. århundrede, *Arbejderhistorie*, 2013:3 (2013), s. 1-5, 10. Se også: Mats Lieberg, Ungdomarna, staden och det offentliga rummet, i Johan Fornäs, Ulf Boëthius & Bo Reimer (red.), *Ungdomar i skilda sfärer*, (Stockholm 1994, s. 187-234.; Mats Franzén, The Emergence of a Modern Youth Culture: The Swedish 1930s, *Acta Sociologica*, 45:1 (2002), s. 47-56.
65. Mikkelsen, 2013, s. 6.
66. Om massernes betydning i mellemkrigstiden, se Stefan Jonsson, *Crowds and Democracy. The Idea and Image of the Masses from Revolution to Fascism*, New York 2013, s. 7-10; Sørensen, 2017, s. 19-22.
67. Krautwald, 2021, s. 112-120.
68. Se bl.a. Dirk Schumann, *Political Violence in the Weimar Republic 1918-1939. Fight for the Streets and Fear of Civil War*, New York & Oxford 2009; Sven Reichardt, Fascist Marches in Italy and Germany: Squadre and SA before the Seizure of Power, i Matthias Reiss (red.), *The Street as Stage. Protest Marches and Public Rallies since the Nineteenth Century*, Oxford & New York 2007, s. 169-189.
69. Krautwald, 2021, s. 132-136.
70. *Konservativ Ungdom*, 28:20, s. 7.
71. Denne udvikling har jeg indgående beskrevet i Charlie Krautwald, *Kampklar! Venstrefløjen og den militante antifascisme i Danmark i 1930'erne*, Odense 2020.
72. Claus Bundgård Christensen, *Følg Wilfred! Radikalisering. Revolution. Nazistisk sub-*

- kultur, København 2022, s. 96-103.
73. Krautwald, 2021, s. 209-212.
74. *Berlingske Tidende* 30.9.1935, s. 2.
75. Karpantschov, 2019, s. 260.
76. Lidegaard, 2005, s. 31-44; Tage Kaarsted, *Krise og krig*. Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, bd. 13, København 1991, s. 89-95, 120.
77. Se Kristina Krake, Militant demokrati. Mellemlkrigstidens svar på politisk vold, *Arbejderhistorie* 2019:1 (2019), s. 5-31.
78. Aage Trommer, Danmarks historie 1940-1945 i *Den Store Danske* på lex.dk. Hentet 20. september 2023 fra https://denstoredanske.lex.dk/Danmarks_historie_1940-1945; Regeringsudtalelsen 8.7.1940, *Frit Danmarks Hvidbog*, bd. 1, København 1945, s. 102ff.
79. Justitsministeriets cirkulære nr. 73 af 12. april 1940.
80. Hans Schultz Hansen, "Spadeslaget" i Haderslev den 8. december 1940, *Sønderjydske Årbøger* 128:1 (2016), s. 63-94.
81. *Beretning til Folketinget afgivet af den af Folketinget under 8. januar 1948 nedsatte kommission i henhold til Grundlovens § 45*, bd. 5, København 1948, s. 47; Hans Bonde, Oprøret på lægterne, *Historisk Tidsskrift* 108:1 (2013), s. 132.
82. Hans Kirchhoff, *Augustoprøret 1943. Samarbejdspolitikens fald*, bd. 1, København 1979; Claus Bundgård Christensen, Joachim Lund, Niels Wium Olesen & Jakob Sørensens, *Danmark besat. Krig og hverdag 1940-45*, København 2005.
83. Danmarks Statistik, *Statistisk Aarvog 1943*, København 1943, s. 179.
84. Kirchhoff, 1979.
85. Henning Poulsen, Danmark i krig? Besættelsens eftermæle, *Magasin Fra Det Kongelige Bibliotek* 11:4 (1997), s. 33.
86. Et eksempel findes i Theodor Christensen berømte modstandsfilm, *Det gælder din frihed* fra 1946, hvor samarbejdets fald bliver betegnet som "det mest forsinkede nej i Danmarks historie."

Abstract

Charlie Krautwald: From Mob Riots to Mass Politics. Democracy and the fight over public urban space between absolutism to the occupation period., *Arbejderhistorie*, 2, 2023, pp. 5-38.

During the interwar period (1918-1939), the struggle for building public opinion was staged by political movements as a propaganda-war for mass mobilisation. This unfolded on city streets and squares, which played a much more integrated role in the political culture than before. However, public demands on public urban space have in fact played a significant role in the political negotiation in Denmark since the era of absolutism (1660-1849). By analysing the long-term trends in this negotiation, this article examines the role played by so-called *street politics* in the development of democracy in Denmark from spontaneous rioting during absolutism and the rival Constitution Day-parades of the 1880s, to the propaganda race waged on the streets by political youth during the 1930s, and finally, the resurgence of popular ri-

oting at the core of Danish politics during the German Occupation (1940-1945). Considering this development, the article discusses the historical role of street politics as a democratic corrective to the established political system. The article synthesises previous Danish research conducted over the past 40 years, which has contributed with various individual studies of 18th and 19th street mobilisation with research on the role of street politics during the first half of the 20th century by the author, in an analysis addressing the question: What role did street politics and the struggle for public urban space play in the development of Danish democracy from the era of absolute monarchy to the war-time period? The article thus presents a first attempt to synthesise older case studies and recent research into a comprehensive analysis that develops the concept of “street politics” not only as a field but also as an analytical framework for the study of extra-parliamentary political culture in Denmark. The article concludes that the struggle in and for public urban space has indeed played a important role in the development of democracy during this period. It has functioned as both an arena where demands not accommodated in institutional politics could be asserted towards the political system and as a means of expanding the boundaries of political culture. Furthermore, the article demonstrates the potential of using the concept of street politics in analysing the population’s use of public urban space to articulate their political demands.

Charlie Krautwald
forsker og ph.d. i historie
smg545@hum.ku.dk